

Opisy európskych knižníc od uhorských cestovateľov zo 16. – 17. storočia

István Monok

Reprezentatívna antológia starej uhorskej cestopisnej literatúry, podobná Rumunskej,⁸³ zahŕňajúcej aj množstvo saských a maďarských pamiatok zo Sedmohradska, nikdy nebola zostavená. Zároveň ani zoznam tých textových pamiatok, ktoré sa zachovali z 15. – 18. storočia a môžeme ich zaradiť medzi cestopisnú literatúru, nie je veľmi dlhý. Ak nepočítame početné pamiatky ciest na Východ – spojené s hľadaním pravlasti Maďarov, alebo spomienok písma znalých zajatcov Turkov či Tatárov, respektíve opisov vedeckých ciest, ktoré začali v 18. storočí, listy cestovateľov (*peregrinus*) boli všetky vydané v edíciách zostavených Istvánom Szamotom,⁸⁴ Pálom Binderom,⁸⁵ Margitou Waczulik,⁸⁶ alebo v sérii *Peregrinatio Hungarorum*,⁸⁷ vydávanej v Segedíne či v sérii *Adattár*.⁸⁸ Najkomplexnejšia antológia však vyšla vo výbere Ivána Sándora Kovácsa a redakcii autora týchto riadkov v roku 1990.⁸⁹ Tu je osobitná kapitola o tých textoch, ktoré sa vzťahujú na teóriu cestovania a ich autor

⁸³ CÂNDEA, Virgil – FEODOROV, Ioana. *Mărturii românești peste hotare : creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate, serie nouă*. București : Biblioteca Bucureștilor, 2010 – 2016.

⁸⁴ *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten 1054 – 1717*. Ed. Szamota István. Budapest : Franklin, 1891; *Régi magyar utazók Európában 1532 – 1770*. Ed. Szamota István. Nagybecskerek : Pleitz, 1892.

⁸⁵ *Utazások a régi Európában, peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók, 1580 – 1709*. Ed. Binder Pál. Bukarest : Kriterion, 1976.

⁸⁶ *A táguló világ magyarországi hirmondói, XV–XVII. század*. Ed. Waczulik Margit. Budapest : Gondolat, 1984.

⁸⁷ *Peregrinatio Hungarorum 1-9. kötet*. Ed. Herner János. Szeged : JATE, 1988 – 1991.

⁸⁸ Tematicky najdôkladnejšie vydanie: *Peregrinuslevelek. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*. Ed. Hoffmann Gizella. Szeged : JATE, 1980; *Tudóslevelek. Művelődésünk külföldi kapcsolataihoz, 1577 – 1797*. Ed. Herner János. Szeged : JATE, 1989.

⁸⁹ *Régi magyar utazási irodalom, 15–18. század*. Ed. Kovács Sándor Iván, Monok István. Budapest : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990 (ďalej: KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990). Iván Sándor Kovács vypracoval aj doteraz najdôkladnejší rozbor celého literárneho korpusu: KOVÁCS, Sándor Iván. *A régi magyar utazási irodalom az európai utazáselméleti művek tükrében*. In KOVÁCS, Sándor Iván. *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyveskéi*. Budapest : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, s. 91-120, 212-240. Najnovšie s veľkou erudíciou spracovala tému MÓRÉ, Tünde. *Ars peregrinandi: a 16. századi wittenbergi neolatin búcsúztatóverseinek vizsgálata hazai és nemzetközi kontextusban*. Budapest : ELTE, 2015, PhD. dizertácia.

pochádzal z Uhorského kráľovstva alebo zo Sedmohradska. Ak skúmame otázku, či cestovatelia navštívili počas cesty knižnice miest, cirkevných spoločností, alebo aristokratov, známych svojou záľubou v čítaní a zberateľstve kníh, a o akých dojmoch podali aj písomnú informáciu, môže byť východiskovým bodom dôvod, prečo, za akým účelom sa vybrali na cestu.

Ak aj cestovatelia neprečítali žiadnu teoretickú prácu o cestovaní, mnohí z nich dostali cestovnú inštrukciu od tej osoby alebo inštitúcie, ktorá ich na cestu vypravila. Z týchto cestovných inštrukcií zo 17. storočia sa nám niekoľko zachovalo. Autormi väčšiny z nich sú rodičia alebo veľmož, ktorý cestu mladého muža podporil, a adresované sú na jednej strane samotnému mladíkovi, na druhej strane však aj *preceptorom*, učiteľom, ktorí ich sprevádzali.⁹⁰ Inštrukcia sa – okrem bežných napomenutí, aby dávali pozor na peniaze, sledovali, kde spia, čoedia, s kým sa počas cesty dajú do reči – takmer vždy dotkne aj toho, školy akého vierovyznania majú navštíviť, dokonca mládencom neodporúčali, aby bez svojich učiteľov navštevovali pietne miesta alebo kostoly iného vyznania, ako bolo ich. Nenachádzame však ani jedinú inštrukciu, ktorá by vyzdvihovala dôležitosť návštevy niektorej knižnice. Sú však také, ktorých pisateľ odporúča, na ktorej univerzite prednášky ktorého profesora má mladík navštíviť, a aj také, ktoré odporúčajú študijný materiál, so zdôraznením povinných autorov či diel.

Pozrime sa na tie diela, ktoré napísali osoby pochádzajúce z Uhorského kráľovstva o potrebe a užitočnosti cestovania, ale aj o jeho nebezpečenstvách či metodike. Michal Forgách (1569 – 1603) pochádzal z luteránskej vetvy uhorského aristokratického rodu, jeho brat František sa stal ostrihomským arcibiskupom. Študoval v Strasbourgu a vo Wittenbergu. Po ukončení školy v porýnskom meste prišiel roku 1587 do Wittenbergu. V tom roku vydal svoju prácu s titulom *Oratio de peregrinatione et eius laudibus*.⁹¹ Ako vzor pre napísanie listu poslúžil Forgáchovi list Justusa

⁹⁰ Niekoľko príkladov: *Adatok Bethlen Péter külföldi iskoláztatásához*. Vydal Lukinich Imre. In *Századok*, XLV (1911), s. 716-718 (z rokov 1625 a 1628), porovnaj KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 34-38; *Intő utasítás akadémiákra induló ifjú Nadányi János számára*. Vydal Géresi Kálmán. In *Magyar protestáns egyházi és iskolai figyelmző*, IX (1878), s. 490. Z roku 1657 por. KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 116-123; *Széchenyi Zsigmond itáliai körútja 1699 – 1700*. Vydal Ötvös Péter. Szeged, 1988 (štyri inštrukcie sprievodcovi, učiteľovi, spolužiakovi a Žigmundovi Széchényimu z roku 1699, por. KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 124-131); *Teleki Pál külföldi tanulmányútja. Levelek, számadások, iratok, 1695 – 1700*. Zost. Font Szusza. Szeged : JATE, 1989 (inštrukcia z roku 1695).

⁹¹ FORGÁCH, Mihály. *Oratio de peregrinatione et eius laudibus, cum ex insigni Argentoratensi quo ante missum fuerat in celeberrimam Witebergensem Academiam venisset ... Witenbergae, 1587*, Tacharias Crato, RMK III. s. 769; Apponyi H. 518. V maďarskom jazyku v preklade Pétera Kulcsára pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 7-33; Najnovšia analýza: MÓRÉ, Tünde. Az utazás laudatív ábrázolása Forgách Mihály wittenbergi beszédében. In

Lipsia *De peregrinatione Italica*, adresovaný roku 1578 Philippovi Lanoyusovi. Podobne ako vzorový list nespomína dôležitosť návštevy knižníc, nezmieňuje sa o nich ani Forgách. Rovnako ani Daniel Gruber z Eisenstadtu, ktorého dišputa vedená Mathiasom Berneggerom (*Discursus Historico-Politicus De peregrinatione studiosorum*) je známa až v štyroch vydaniach.⁹² O dôležitosti získavania vedomostí sa samozrejme obaja autori zoširoka rozpisujú, napríklad o tom, že vedomosti sa môžu získať okrem skúseností aj rozhovormi v spoločnosti vzdelaných a morálnych mužov, a tiež čítaním, učením sa z kníh. Lenže o tom, že zbierky kníh, trebárs aj pre verejné využitie, nájdeme najmä v knižniciach, sa vôbec nezmieňujú. Ako príklad uvediem Michala Forgácha: „Ani užitočné a potrebné knihy nie sú všade po ruke, ich nedostatkom trpí mnoho dobromyseľných študentov, ktorých skromná majetková situácia obmedzuje, aby mohli ísť na veľmi drahý knižný trh. A je veľmi veľa takých krajov, ktoré trpia nedostatkom vynikajúcich mužov vzdelávajúcich sa v slobodných umeniach, rovnako ako nedostatkom kníh, kde veru musíme súhlasiť s tými, ktorí pokladajú za rozumné vybrať sa na vandrovku, aby si pozreli cudzie národy, bohaté na vzdelaných mužov i na drahé knihy“.⁹³

Studia moralia, Acta officinae programmate „OTKA“ sustentantae in aedibus Universitatis Scientiarum Debreceniensis redacta, red. Ursula Tóth. Debrecen, 2014, s. 111-124.

⁹² BERNEGGER, Matthias (praes.); GRUBER, Daniel (resp.): *Discursus Historico-Politicus De peregrinatione studiosorum*, ... Argentorati : Typis Johannis Reppii (Rippel), 1619; – *Discursus historico-politicus de Peregrinatione Studiosorum*. Argentorati : Johannes Reppius, 1625; – *Discursus Historico-Politicus De peregrinatione studiosorum, quem in Academia Argentoratensi sub praesidio Matthiae Berneggeri ...* Anno MDC XIX proposuit autor Daniel Gruberus E. Austriac. ... Literis Müllerianis (Samuel Adolph Müller, 1680). Na titulnej strane: Editus hic est Discursus in laudatissima Academia Argentoratensi ante hos sexaginta annos et quod excurrit, anno nimirum, qui Eteostico sequenti notati extat QVI non est hoDie,, Cras MInUs aptUs erIt (=1619) – Jam ob defectum Exemplariorum, opusculi succinctam brevitatem et rerum in eo contentarum utilitatem, plurimorum desiderio, nunc denuo ac quasi hereditario jure vulgatus a Christophoro Daniele Kleschio Hungaro, Jr. Utr. in Academia Salana cultore Praelaudati quondam Nobilissimi, jam vero B. Gruberi e Filia unica Nepote A. O. R. MDC LXXX. O svadbe pozri: Christoph KLESCH, Wittenberg, 1653 (RMK III. 1859); latinsky: Wittenberg, 1653 (RMK III. 1863); Cf. : OTTO, Karl F. – CLARK, Jonathan P. *Bibliographia Kleschiana: the writings of a Baroque family*. Columbia, SC : Camden House 1996; – *De peregrinatione studiosorum, Vom reisenden Studenten ...* Jenae : Paul Ehrich, 1714.

⁹³ FORGÁCH, Wittenberg, 1587, B4 recto-verso: „Nec vero ubique utiles ac necessarii libri obvii sunt, multique bonae indolis studiosi iis destinuntur dum ne ad hunc praeclarum mercatum librorum perueniant, fortunarum angustia impediuntur. Etenim plurimae sunt regiones quae vel praestantibus in bonarum artium studio viris destituuntur, vel inopia librorum laborant ubi certe praeclare cum iis agitur, quibus peregrinationem suspicere, externasque gentes tum doctissimorum virorum tum praestantissimorum abundantes copia librorum lustrare integrum est.“ V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 18.

Je nepochybné, že najpodrobnejšia cestovná metodológia, ktorá vznikla v Uhorskom kráľovstve, pochádza z pera bardejovského matematika a astronóma Dávida Fröhlicha (1595 – 1648) a vyšla pod názvom *Cynosura peregrinantium*. Po prvýkrát ho vydali v Bardejove roku 1639, potom v rozšírenej verzii v Ulme roku 1643 a 1644.⁹⁴ Veľmi podrobne, na základe 110 otázok analyzuje potrebnosť, podmienky a okolnosti cestovania⁹⁵ (nezabúda ani na prechod cez zamrznutú rieku). Opisuje, aký cestopis si má cestujúci so sebou zobrať, aký pamätník (*album amicorum*, *Stammbuch*) má písať (zvlášť pre významné osobnosti, zvlášť pre kamarátov a spolužiakov), radí, aké budovy má navštíviť, píše o zbierkach kuriozít, klenotniciach i o divadlách. V tejto kapitole naznačuje, že ak sa počas cesty vyskytnú nejaký hrad, kaštieľ, dvor paláca alebo kúria, je potrebné zistiť, či má knižnicu, koľko má tlačených a koľko rukopisných kníh, aké starožitnosti a rarity ju zdobia?⁹⁶ Ako príklad uvádza anglický Lund, Florenciu, Ferraru, *arx* v Marche (niekdajšej Umbrii), spomína *arx* v meste Pesaro. V Lunde spomedzi gréckych, latinských, talianskych a francúzskych zväzkov vyzdvihuje autografickú, francúzsky pisanú, krásnu, v náročnej väzbe uchovávanú knihu kráľovnej Alžbety I.

„*Lundini Anglorum in aula alba Vethehall visu digna est Bibliotheca regia, Graecis, Latinis, Italicis et Gallicis libris referta, inter quos libellus monstratur Gallicus, propria reginae Elisabethae manu in membrana scriptus et Henrico VIII Angliae Regi Parenti dedicatus, omnes isti libri holoserico vario et diversi coloris potissimum tamen rubri, laminis et clausuris argentes ac aureis, margaritis item aliisque gemmis pretiosis ornati atque vestiti sunt.*”⁹⁷

⁹⁴ *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium, hoc est Viatorium ... a Davide FROELICHIO ...* Partes 1–4. Ulmae, Wolfgang Endter, 1643 – 1644. Roku 1644 so spoločným titulným listom vydali všetky štyri časti: *Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium, hoc est, Viatorium, : Omnium hactenus editionum absolutissimum ... In Duas Partes digestum: Quarum Prior, Quatuor Libris constans, complectitur I. Centuriam cum Decuria Problematum] Apodemicorum, II. Multiplicia Peregrinationis Praecepta. III. Methodum Rerum explorandarum. IV. Indicem Viarum duplicem ... Posterior Pars totidem Libris exhibet I. Geographiam Apodemicam. II. Historiographiam Apodemicam. III. Diarium Apod. perpetuum, nec non eiusdem applicationis Prognosticon quadruplex, scilicet Meteorologicum, Physiognomicum, Chiromanticum & Oneirocriticum. IV. Precationes & Hymnos Apodemicos Lectione varia ... conscriptum a Davide Fröhlichio ...* Ulmae : Endterus ; Ulmae : Kühne, 1644.

⁹⁵ *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium liber tertius, Partis prioris, in quo res quaevis in exteris locis explorandae, visendae, atque observandae, perspicua, eaque simplicissima methodo adumbrantur ... elaboratum par Davidem Fröhlichem ...* Ulmae : Wolfgang Endter, 1643. V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku boli publikované len krátke výňatky, pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 37-115.

⁹⁶ FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XXXIII., s. 532: „An bibliothecam gaudeat, quibus libris impressis et manuscriptis, quibus antiquitatibus et rebus rarioribus exornata.”

⁹⁷ FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XXXIII. s. 532-534.

Z hľadiska uhorskej – a priznajme, nie úplne bez sarkazmu – aj európskej kultúry je najzaujímavejším príklad z Florencie. Informáciu mohol prevziať z knihy sedmohradského humanistu Istvána Szamosközyho,⁹⁸ nie je však pravdepodobné, že mal knihu skutočne v rukách. Píše, že v knižnici florentského kniežaťa je kniha písaná maďarskými písmenami, ktoré vykazujú príbuznosť s abesínskymi, hebrejskými a sýrskymi grafémami a v súlade s ich zvykom čítajú sa sprava doľava. To je písmo Sedmohradčanov, ktoré je príbuzné zo skýtskym písmom. Sikulskí Maďari ho prevzali od Skýtov a priniesli si tento písomný úzus do Karpatskej kotliny, do Európy. Navyše medzičasom objavili aj kníhtlač. Florentská kniha totiž nie je písaná na oboch stranách ako býva zvykom pri listoch, ale len na jednej strane, a pre jemnosť papiera každé jedno písmeno presvitá do takej miery, že na zadnej strane je rovnako dobre čitateľné, ako na prednej. Vo zväzku nie sú listy papiera, ale nilsky papyrus. Knihu nepísali perom, ale ju vytlačili. Vynálezcami tohto umenia sú totiž Skýti.⁹⁹

„*In Bibliotheca Ducis Florentiae extat liber Hungaricorum Characterum cum Abyssinis Hebraeicis Syriisque affinitatem habentium, et a dextra ad sinistra more istorum scriptorum. De hoc libro scribit ita Zamonius. In Bibliotheca Magni Ducis Hetruriae Florentiae extat volumen valde vetustum, Siculorum typis et mirandis incognitisque Europae literarum notis, charta libri non est epistographia, sed ad versa tantum*

⁹⁸ SZAMOSKÖZY István, *Analecta lapidum*, Padova, 1593 (RMK III, 835), s. 14. (Reprint: *Analecta lapidum (1593), Inscriptiones Romanae Albae Juliae et circa locorum (1598)*. Ed. Balázs Mihály, Monok István. Szeged, 1992, fol. 13a-14b. Szamosközyho text v preklade v maďarskom jazyku pozri: SEBESTYÉN, Gyula. *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest : MTA, 1915, s. 82-83.

⁹⁹ Výskum o tejto knihe sumarizuje BALÁZS, Debóra. Szamosközy István firenzei székeley írásos könyvéről. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 121 (2017), s. 217-228. Bádatel'ka našla spomínanú knihu vo fonde Biblioteca Medicea Laurenziana (Plut.44.24). Potvrďuje, že Szamosközy, a v jeho stopách aj Fröhlich, pokladali etruské písmo za tlačené, zle ho pochopili, a preto ho považovali za skýtske. Chýr o významnom objave Skýtov, resp. Maďarov, vďaka Fröhlichovi dlho prežíval, napriek pobaveniu európskych vzdelancov. Roku 1804 vyšiel pamätný spis maliara Henryho Brooka (1738 – 1806), v ktorom vyslovil aj svoj názor o maďarskom jazyku. O kultúre, ktorá bola pre neho neznámou, písal nie bez citeľného sarkazmu, a to práve v súvislosti s Fröhlichom. Zaujalo ho maďarské slovo „feleség“ (manželka), ktoré prirovnáva k finskemu ekvivalentu. V súvislosti s divným maďarským názorom píše: „*My Hungarian friend, and I'll call him your's, for he is very anxious to see you, is of opinion, that his countrymen brought letters with them into Europe; but I think the daughters of heaven would not be willing to travel in the company of such race. He confirms the account which Professor Frolichius gives, of the curious MS. in the Duke of Florence's library. (Tu cituje Fröhlicha) Heaven help us! the more we read, and the more we think, we find that every point in history is still disputable; as for Etymology, I never expect to see that lady's account settled.*“ (*Brookiana*, vol. 1. *A Memoir of Henry Brooke with anecdotes, correspondence and a selection from his writings*. Ed. by Charles Henry Wilson. London : Lewis and Roden [for Richard Phillips] 1804, s. 67-72 (tu s. 70).

parte conscripta: verum ita ob papyri subtilitatem tralucent omnes literae, ut aversa quoque parte non minus quam adversa legi pariter quaeant. Non e lineis chartis, quales hodie in usu, sed Nilotica papyro volumen constat, nec calumno est exaratum, sed typo impressum, ubi versum σὺς[τ]όγχα dependulae singularibus lineis, per quaelibet interstitio insertis inter sese distingvuntur. Nec vero ipsi tantum characteres, sed totus etiam codex multum vetustatem omnibus argumentis prae se fert, ut jam desinant gloriari Europaei de sua Cassiterographia nuperrime inventa, cum hic liber ante multa secula impressus, literis huic orbi incognitis Scythicis, ejus rei autores manifesto proclamet. Quod Paulus Iovius, ab oriente per Scythas ad Europaeos venisse jam pridem scripsit.¹⁰⁰

Fröhlich uvádza ešte dva ďalšie príklady o knižniciach. Prvá kniežacia knižnica je rovnako vo Florencii, kde možno nájsť nespočetné množstvo rukopisov, ale aj antických nápisov, gemmy, ako aj sochu Apolóna. Vyzdvihuje, že je potrebné hľadiť aj na výzdobu knižníc a ich zariadenie. Druhý príklad uvádza z Pesara, kde v kniežacej knižnici uchovávaajú iluminovaný pergamenový kódex, pričom vyzdvihuje jeho cenu v peniazoch. Bez zmienky však nenecháva ani zriedkavé sýrske, arabské a turecké knihy.

*Ferrariae Palatium Ducis Ferrariae praeter plurimam manuscriptorum librorum supellectilem etiam magnam videndum praebet antiquitatum copiam, veluti antiquissimas tabulas, signa aerea et marmorea, antiquissima numismata et ingeniosas nonnullas gemmis caelaturas. Cernitur etiam hic Apollinis laureati aenea statua.*¹⁰¹

*Pisaurium urbs Umbriae It(alia) habet Palatium Ducum Urbinatum, in quo est bibliotheca, habens librum ex foliis membraneis subtilioribus in geniosissimis picturis refertum, aestimatum 12000 coronatis. Visitur ibidem liber scriptus literis Syriaci, in corticibus arborum, et nonnulli alii Arabici et Turcici.*¹⁰²

Itáliu inak predstavuje aj ako región, v rámci toho aj jednotlivé mestá. Často spomína spisovateľov, ktorí sa tam narodili či už v období antiky, stredoveku alebo aj v renesancii. Knižnicu v tejto kapitole nepredstavuje žiadnu, len vo Florencii spomína kniežaciu zbierku, ale tiež len v skratke: Knižnica pomenovaná podľa Lorenza Mediciho vlastní množstvo rukopisov.¹⁰³

¹⁰⁰ FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XXXIII., s. 533.

¹⁰¹ FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XXXIII., s. 533.

¹⁰² FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XXXIII., s. 533-534.

¹⁰³ *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium hoc est Viatorii liber primus, partis posterioris, exhibens geographicam compendiosam, peregrinantium usui accommodatam ... Ulmae: Wolfgang Endter, 1643, s. 245: „Bibliotheca ad D. Laurentium libris manuscriptis abundat“.*

Fröhlich sleduje pri predstavovaní škôl cestovateľskú metódu Albrechta Meyera.¹⁰⁴ Ten v súvislosti so „Školami“ vo všeobecnosti sleduje aj knihy a knižnice, najmä akým písmom sú písané (latinkou, fraktúrou, cyrilikou atď.), či majú dobre udržiavané knižnice, v nich tajné a zriedkavé knihy, netlačené, rukopisné kódexy.¹⁰⁵ Veľmi prakticky zvlášť kladie otázku aj o administrácii a používaní knižníc.¹⁰⁶ V tejto časti svojej knihy predstavuje len jedinú knižnicu – z Torune na území dnešného Poľska –, pričom ukazuje, ako má cestovateľ spomenúť školskú knižnicu vo svojom denníku. Okrem raritných prvotlačí vyzdvihuje aj kabinet knižnice, kde sa nachádza ľudská kostra a ďalšie ľudské pozostatky.

„In Bibliotheca Gymnasii *Thoruniensis* Boruss(iae) reservatur in peculiari risco Urna cum cineribus combustorum Ethnicorum, ut et grande cuiusdam Dantiscani caput, et aliud Sceleton integri hominis. Item Liber Decretalium in folio majori Moguntiae per Faustum Anno Chr(isti) 1465. in membranis elegantissime excusus.“¹⁰⁷

Popularita diel pochádzajúca od uhorských autorov však neznamená, že sa tí uhorskí cestovatelia, ktorí sa chystali na cestu, riadili len podľa nich. Práve naopak, v zozname literatúry tých približne 2000 diel, ktoré vznikli v Uhorskom kráľovstve a Sedmohradsku v rozpätí rokov 1500 a 1720, nájdeme prakticky celú európsku *apodemickú* literatúru. Okrem konkrétnych *itinerárií* sa často objavujú nadpisy ako *de arte peregrinandi*, *de peregrinatione*, *methodus peregrinandi*, *de arte apodemica* či *methodus apodemica* a objavujú sa všetky vplyvné osobnosti metodologickej literatúry (Guiglielmo Grataroli, Hilarius Pyrckmair, Hieronymus Turner, Theodor Zwinger, Nathan Chytraeus, Nicolaus Reusner, Albrecht Meyer), pravda, vplyv Justusa Lipsia je najvýraznejší.

Pozrime sa teraz na to, ako samotní cestujúci sledovali metodologické predpisy a či listy z ciest, cestovné denníky, cestopisy obsahujú časti o knižniciach. Len veľmi zriedka. Iván Sándor Kovács právom spomína rozlúčkovú báseň Jana Pannonia ako pamiatku uhorskej cestopisnej literatúry, veď ju napísal pred svojou cestou do Itálie. V nej sa hneď zmieňuje aj o knižnici varadínskeho biskupa Jána Vitéza (cca. 1408 – 1472).

¹⁰⁴ Cf.: *Methodus apodemica, seu peregrinandi, perlustrandique regiones, urbes et arces ratio* ... Lipsiae : Abraham Lamberg, 1588.

¹⁰⁵ „An Bibliotheca gaudeat, quis eam primo instituerit, qui auxerint, an praeclaris impressis et manuscriptis et quot instructa sit libris, an Mathematica instrumenta, Mappas geographicas, Globos, Scelecta, tumbas sive urnulas gentiles, icones clarorum virorum et aliquid quippiam visu dignum exhibeat“. FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, Cap. XIX., s. 248.

¹⁰⁶ „Quis bibliothecarius, quod illius officium, salarium, quando Bibliothecae discentibus domestica et peregrinis pateat: An libros etiam extra Bibliothecam vel saltem intra eam legere alicui liceat“. FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, Cap. XIX., s. 248.

¹⁰⁷ FRÖHLICH, Ulm, 1643, lib. 3. pars prior, cap. XIX., s. 248.

Ac tu, bibliotheca, iam valetō,
 Tot claris veterum referta libris
 Quam Phoebus Patara colit relicta,
 Nec plus Castalios amant recessus,
 Vatum Numina, Mnemonis puellae.¹⁰⁸

Martin Brenner (? – 1553), sedmohradský humanista z dnešného rumunského mesta Bistrița, vydavateľ diela Antonia Bonfiniho *Rerum Hungaricarum decades*, navštívil v rokoch 1547 a 1552 Itáliu. V denníku stručne opisuje pozoruhodnosti, napríklad o Bologni, ktorú navštívil koncom marca: „Bologna, bohaté mesto. Oplatí sa vidieť: Akadémia. Kostol starých pohanov. Kaplnka Bentivogliovcov. Knižnica u Svätého Spasiteľa. Hrob svätého Dominika u bratov kazateľov, kde je možné vidieť *Mojžišove najstaršie knihy, písané prostredníctvom Ezdasa. Tu je ďalej Milus, spisovateľ gréckych cisárov.*“¹⁰⁹

Máté Skaricza (1544 – cca 1606), sám helvétskeho vyznania, do bazilejského vydania diela *Theologiae sincerae loci communes de Deo et Homine* uhorského reformátora európskeho mena Istvána Szegedi Kisa (1505 – 1572) z roku 1585¹¹⁰ napísal aj životopis svojho priateľa (*Stephani Szegedini vita auctore Matthaeo Scaricaeo Pannonio*). V ňom viackrát spomenul, že Szegedi Kis nesúhlasil, ba priam bol proti jeho ceste do Itálie, veď v pápeženskom prostredí číha nespočetné množstvo nebezpečných situácií na mladíkov, vyznávajúcich pravú – helvétsku – vieru. Skaricza, ktorý okrem Szegedi Kisovho životopisu včlenil do práce aj svoje vlastné zážitky z cesty po Itálii, porozprával, že „najviac mi Szegedi zakazoval, aby som nejakým spôsobom, ako vravel, < nenasiakol > talianskou vierou a myšlienkami. Ja som si však myslel, alebo presnejšie som dostal podnet na to, aby som dovtedy z Itálie neodišiel, kým sa celkom nezoznámim s Aristotelom, Platónom a istými

¹⁰⁸ V preklade Lajosa Áprilyho: Isten veled, te híres ritka könyvtár, / Hol ráakadtam annyi régi műre, / Itt szállt meg Főbusz is, hűtlen honához, / S innét a szűzi múzsák sem sietnek / Kasztiliának erdejébe vissza. In *Janus Pannonius összes munkái, Jani Pannonii opera omnia*. Ed. V. Kovács Sándor. Budapest : Tankönyvkiadó, 1987, s. 324.

¹⁰⁹ „Bononia, civitas opulenta. Visenda: Academia, Templum gentilium antiquissimum, Sacellum Benticolorum. Bibliotheca ad Sanctum Salvatorem. Sepulchrum Divi Dominici apud praedicatores, ubi libri Moysis antiquissimi ab Esdra scripti ostenduntur. Item ibidem Nilus imperatorum Graecorum scriptor Graecus extat.” *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai – Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, 1221 – 1864*. Vydal Veress Endre. Budapest : MTA, 1941 s. 479; V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 170.

¹¹⁰ *Theologiae sincerae loci communes de Deo et Homine ... per Stephanum Szegedinum ...* (ed. Johann Jakob Grynaeus)... Basileae : ex officina Pernea, per Conradum Waldkirch, 1585.

matematikmi a z vlastných síl či s pomocou učených výkladov ich nepochopím“.¹¹¹ Skaricza sa chcel v Benátkach priučiť aj kníhtlačiarškemu remeslu. Ani on nehovorí, že pôjde do knižnice, kde sú sústredené všetky diela Platóna a Aristotela, len podčiarkuje možnosť a dôležitosť získania poznatkov z kníh.

Takmer všetky cestopisné pamiatky sa zmieňujú o nákupe kníh, viazaní kníh alebo ich posielaní domov, ale knižnice nepredstavujú ani v takých prípadoch, keď ich evidentne navštívili. Neskorší palatín Juraj Thurzo (1567 – 1616) cestoval roku 1597 do Benátok. Napísal: „Otvára sa predo mnou pokladnica svätého Marka s nespočítateľnými pokladmi“.¹¹² Aj on sám bol zberateľom kníh, vo svojom bytčianskom kaštieli zriadil roku 1611 samostatnú knižničnú miestnosť.¹¹³ O knihách Marciany však nenapísal ani slovo. Mlčanie o knižniciach je prakticky všeobecné, nezávisí od vierovyznania (pri opise kostolov je tento rozdiel očividný, veď kalvíni obvykle vyslovujú svoj názor o modlárstve, keď navštívia katolícky kostol). Sú však aj výnimky.

István Miskolci Csulyak (1575 – 1645), duchovný helvétskeho vyznania, viackrát vycestoval v rokoch 1601 až 1607 do zahraničia. V sliezskej obci Leobschucium (Leobus, Lubens) 11. septembra 1601 poznamenal: „Dva dni sa zdržiavajúc v tomto meste sme nadviazali známosť s vynikajúcim mužom Dominikom Adamim, notárom tohto mesta. Najprv ma on obdaril niekoľkými vytlačenými básňami, potom ma odviedol do veže kostola a ukázal mi knižnicu, ktorá ešte nie je dostatočne vybavená, ako aj staré tabule kostola s epitafmi“.¹¹⁴

Lipisko navštívil roku 1603 a opísal tunajšiu knižnicu:

„Táto akadémia má bohatú knižnicu uloženú v dvoch sálach, v prvej je 40, v druhej 39 stolov. Tu sme videli Homérovo dielo s gréckymi poznámkami, grécku Bibliu dvanástkového formátu, napísanú rukou akejsi mníšky. Je tu aj mlieko blahoslavenej Panny Márie, stvrdnuté na syr. Nachádza sa tu aj obraz Petra Mosellana, tunajšieho univerzitného profesora gréčtiny v životnej veľkosti, obraz zosnulého Luthera a Melanchtona, podobizeň Karla V. zo žltej medi,

¹¹¹ Fol. β5a: „...maxime Szegedino ne ullo pacto fide ingeniumque Italicum, ut loquebatur, imbiberem: cogitavi vel impulsus non ante tota Italia excedere, quem Aristotelem cum Platone et Mathematicis quibusdam proprio etiam marte, commentariis doctoribus usus percurrerem...“ Latinské vydanie: KATHONA, Géza. *Fejezetek a török hódoltsági reformáció köréből*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1974, s. 109, v maďarskom jazyku v preklade Gézu Kathonu tamže, s. 139, ako aj: KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 244-245.

¹¹² Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 357; V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 288-289.

¹¹³ Najpodrobnejšie knižnicu spracovala SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice. Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009.

¹¹⁴ V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 305.

ako vyzeral v čase obliehania Wittenbergu, jeden veľký nebeský glóbus z dreva a niekoľko menších z kameňa“.¹¹⁵

Teda Miskolci Csulyak nehodnotí knižnicu len pre jej knihy, ale sleduje aj výzdobu miestností. V júli toho istého roku navštívil aj Heidelberg a nezabudol si pozrieť ani knižnicu kurfirsta. Tu ho zaujali predovšetkým knižné vzácnosti:

„Hlavný kostol je pomenovaný po Duchu Svätom ... Kurfirstská knižnica je uložená na hornom poschodí kostola, v ktorej je uchovávané také množstvo rukopisných kníh, aké by si inde nenašiel. Zo všetkých za najstaršie pokladajú štvorkový formát rukopisu Vergilia písaný veľkými písmenami a hebrejskú Bibliu, ktorej starobylosť prezrádza aj samotná väzba. Je tu aj starými písmenami tlačený Cicero s týmto zápisom: „Toto slávne dielo Marca Tullia som ja, mohučský mešťan Johannes Fust namaľoval nie husím brkom, ani nie kovovým perom, ale šťastne som to dokončil pomocou nejakého nádherného remesla rukou svojho syna Petra. Ukončené roku 1465“. Plinius je tu vytlačený aj oveľa krajšími písmenami z roku 1469. Všetky sú na najčistejšom pergamene. Môžeme tu vidieť okrem toho aj arabské, vandalské a takmer vo všetkých iných rečiach písané knihy, medzi nimi aj jednu asi dľaň dlhú a dva prsty širokú knižočku. Videl som knihu Pelbarta z Temešváru, profesora rádu sv. Františka, vytlačenú roku 1501. Je tu ešte kniha foliantovej veľkosti, ktorú preložil akýsi knieža z francúzštiny do nemčiny a vlastnoručne to zapísal. Okrem toho je aj knihovníkova pracovňa zaprataná knihami viazanými v zlate“.¹¹⁶

V opise sa v tomto prípade nesústreďuje na zariadenie, ale jeho záujem upútala starobylosť kníh, kníhtlačiarske kuriozity, mnohojazyčnosť diel a nezabudol ani na to, aby zvlášť vyzdvihol prítomnosť diela uhorského (maďarského) autora.

Prvým cestopisom, ktorý v maďarskom jazyku opísal takmer celú Európu, je dielo *Europica varietas* od Martina Szepsi Csombora (1594 – 1623). Vyšiel roku 1620 v Košiciach.¹¹⁷ Je to majstrovské dielo neskorého humanizmu a dobre ukazuje sčítanosť autora, kalvínskeho duchovného, ako aj to, ako sa počas cesty vypracoval na vedca so širokým rozhľadom. Napriek tomu o knižniciach sa zmieňuje len veľmi zriedka, hoci na mnohých miestach vyzdvihuje dôležitosť kníhtlače a čítania kníh. Skutočný opis knižnice u neho ani nenájdeme, ale na viacerých miestach spomína krásu knižnice, jej bohatosť a význam. Smer jeho cesty sa zhoduje s väčšinou

¹¹⁵ V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 308.

¹¹⁶ V preklade Petra Kulcsára v maďarskom jazyku pozri KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 310.

¹¹⁷ Odvolávam sa na kritické vydanie: *Szepsi Csombor Márton összes művei*. Do tlače pripravili Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1968 (ďalej: SZCSM 1968).

uhorských cestovateľov: prvou zastávkou je Sliezske alebo Poľské kráľovstvo, potom sa plavil z Gdanska loďou do Nizozemska. Nasleduje Anglicko, potom Francúzske kráľovstvo a potom buď cez nemecké kniežatstvá, alebo cez Itáliu späť do Uhorska. Knižnicu po prvýkrát spomína v Toruni:

„Toruň. Latinsky Thorunium alebo Thorunia. ... Je tu pekné jezuitské kolégium, s ktorým vedú profesori z gymnázia neustále vojny, stále vypisujú voči sebe a dišputujú. Slávna bibliotéka, ktorá vlastní krásne sphaery a knihy starých pátrov“.¹¹⁸

V Gdansku strávil mnoho uhorských študentov dlhší čas, zapísali sa na kurzy miestneho *studia generale*, aby si rozšírili svoje poznatky a ľahšie si poradili na nizozemských alebo nemeckých univerzitách.

„Gdansk. ... v tomto meste sú pekné školy, na čele ktorých stojí gymnázium, premenené zo Sivého kláštora. ... Ak vyjdete z kláštora, na pravej strane je secunda, tertia, quarta classis, Bibliotheca, na dverách ktorej je tento nápis: *Βιβλιοθήκη της ψυχης ιατρειον*. Medzi množstvom všelijakých knižočíek, veľkým počtom astrolábií, sphaera a iných študentských potrieb sú staré voskové tabule, na ktoré písali starí Rimania ešte predtým, ako sa vynášiel papier. Sem sústredili aj Kekkermanove knihy po jeho smrti, ktoré sú však bez akejkoľvek väzby len zošité a orezané“.¹¹⁹

„Braunsberga. ... Mesto je podľa môjho úsudku na najkrajšej a najúrodnejšej časti tejto krajiny, plné pekných malých domov. Mníšky tu majú kláštor a v ňom kostol, jezuiti zase pekné a slávne kolégium, v ktorom od jeho počiatkov študovalo mnoho mládencov z Uhorska a najmä Sedmohradska. Škola sa pýši všelijakými vedami, každé umenie má svoje vlastné auditórium, v čase mojej prítomnosti bol počet pátrov štyridsať šesť. Privítali nás s prívetivosťou, zaviedli do každej časti školy, zobrali aj do bibliotéky, ktorá je plná pekných kníh; medzi nimi je aj veľmi stará ručne písaná Biblia.“¹²⁰

Od Martina Szepesi Csombora by som bol očakával viac – veď vo všeobecných odkazoch, prečo sa treba vydať na cestu a získavať skúsenosti, mnohokrát veľmi dôrazne spomína lepšie možnosti na rozšírenie erudície, než boli v Uhorskom kráľovstve či v Sedmohradsku. Myslí a spomína konkrétne školy, učiteľov, vydávanie kníh, obchod s knihami, napríklad aj v prípade Oxfordu alebo Paríža, rovnako ako pri obdive nizozemských univerzít a miest.

Gróf Krištof Batthyány (1632 – 1682) so svojim sprievodom odcestoval roku 1658 do Itálie. Vedením cestovného denníka poverili istého učňa,¹²¹ takže text nie-

¹¹⁸ SZCSM 1968, s. 144.

¹¹⁹ SZCSM 1968, s. 160-161.

¹²⁰ SZCSM 1968, s. 170.

¹²¹ *Batthyány Kristóf európai utazása 1657 – 1658*. Vydal Szelestei Nagy László. Szeged : JATE BTK 1988 (ďalej: SZELESTEI NAGY 1988).

len že nedosahuje podrobnosť, akou písal svoj cestopis István Miskolci Csulyak, ale dokonca je ešte aj od textu Szepsi Csombora stručnejší. Učeň opisuje množstvo zaujímavostí, záhrad, pokladníc a zbrojníc, ale ku knižniciam sa zachováva macošsky. Dňa 20. marca 1658 navštívili Bolognu, kde vyhľadali viacero kaštieľov, kostolov a kláštorov. V Kostole svätého Dominika „majú peknú bibliotéku, riadne a dlhé klenbové ambity, pekný kláštor“¹²² – knižnica si zaslúžila len toľko pozornosti. Pri patrocínium Kostola Spasiteľa poznamenáva: „Odtiaľ ad Sanctum Salvatore. Je to pekný kostol, hodný prezretia, podobne aj kláštor, *ale predovšetkým ich bibliotéka, v ktorej je mnoho starých kníh*“.¹²³ V skutočnosti ani Vatikán pisateľa denníka nenadchol, Bibliotheca Vaticana si u neho vyslúžila len toľko atramentu, ktorým sa dalo napísať, že 24. apríla 1658 navštívili vatikánsky palác, kde je mnoho pekných obrazov a: „*odtiaľ sme si prezreli bibliotéku. Videli sme všelijaké staré knihy v takom množstve, že to na celom svete nemá páru*“.¹²⁴ Pravdepodobne sa na cestu nijak veľmi nepripravili, pretože keď ich 2. mája sprevádzala taká autorita, ako sám Athanasius Kircher, aj vtedy len lakonicky poznamenal:

„Odtiaľ ad Collegium Romanum. Tu nám svoju galériu poukazoval istý páter – jezuita, Athanasius Kircher, ktorý ju už dlho zbiera a komparuje. Sú v nej pekné kuriozity, idoly z Číny a mnoho iných vecí, mathematica demonstrati-e etc. Odtiaľto do bibliotéky, z ktorej sa bez vedomia pápeža nesmie nič vyniesť von sub excommunicationem. Tu je umelo vytvorené mesto Jeruzalem etc.“¹²⁵

Mikuláš Bethlen (1642 – 1716), sedmohradský kancelár, sa ako mladý muž – konkrétne v rokoch 1663 – 1664 – vydal na okružnú cestu Európou. V Anglicku obdivoval knižnice a odsudzoval skutočnosť, že anglickí šľachtici a kňazi neovládajú latinčinu. Pre neho bola *lingua franca* latinčina, podobne, ako aj pre mnoho iných uhorských cestovateľov.

„V Oxonii sme sa šli pozrieť na slávnu akadémiu a strávili sme tam päť dní. Na opísanie samotného kolégia, jeho bibliotéky, počtu študentov a budov by bola potrebná celá kniha. Profesori nás vítali s mimoriadnou úctou, hostili nás, ale ťažko hovorili po latinsky. ... V Paríži som bol ubytovaný v hoštáte Saint Germain. ... S údivom som si prezrel akadémiu, bibliotéku, kráľovský dom, veľké kráľovské špitály a mnoho vzácnych vecí, parlament a ďalšie správne inštitúcie, len som s údivom hľadel na toto strašne veľké mesto.“¹²⁶

¹²² SZELESTEI NAGY 1988, s. 41.

¹²³ SZELESTEI NAGY 1988, s. 41.

¹²⁴ SZELESTEI NAGY 1988, s. 50.

¹²⁵ SZELESTEI NAGY 1988, s. 52.

¹²⁶ KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 607.

Sedmohradský aristokrat teda len konštatuje, že tieto knižnice sú neveriteľne bohaté, ale vo svojom životopise sa podrobnejšie nezmieňuje ani o tom, čo obsahujú, ako sú usporiadané, ani na vzácnosti v nich uložené či o ich výzdobe.

Jeho syn Michal Bethlen (1673 – 1706) študoval v rokoch 1691 – 1695 vo Frankfurte nad Odrou a nizozemskom meste Franeker. Neskôr podnikol cestu po nemeckých kniežatstvách, Nizozemsku, Švédsku, Dánsku, Anglicku, Belgicku, Švajčiarsku, Itálii, Rakúsku a Poľsku, ktorú si zapísal do denníka. Na univerzitu vo Franekeri sa zapísal koncom roku 1692. Do denníka¹²⁷ si poznamenal nadpisy kníh, ktoré prečítal v univerzitnej knižnici („*Libri a me lecti in Academia Franekerana Anno 1692 et 1693*”). Samotnú knižnicu však neopísal. Viac prezrádza časť denníka z Itálie:

„Milano. ... Die 26. Augusti ... pozrime si bibliotéku Ambrosianu, ktorá má krásne usporiadané knihy a mnoho iných sôch, ktoré vyformovali podľa vzoru tých, ktoré sú v Ríme. Sú v nej aj pekné obrazy, ktoré sú veľmi významné, predovšetkým štyri tabuľové maľby, ktoré stoja 24 000 zlatých a mnoho iných rôznych obrazov. Odtiaľ ideme a pozrieme si sochu Karola svätého, ktorý je in horribili obrovský, je tu mnoho pekným a významným osobám postavených škaredých stĺpov z balvanov“.¹²⁸

„Vo Florencii ... 5. Septembris. S bibliotekárom Antonom Magliabechiom, komu podobného *sordidus* (špinavý, hrubý, nevzdelaný) človeka som ešte nevidel, si pozeráme kniežaciu bibliotéku, ktorá aj tu je v krásnom veľkom dome, a sú v nej mnohé pekné knihy, dokonca aj knihy reformovaných a luteránov, pre ktoré, aby ich tam mohol mať, mu dal pápež Klement X. povolenie. Pozeráme aj domy jeho mladšieho brata kardinála a jeho bibliotéku, ktoré všetky sú pekné, všetky neoceiteľné pre pekné obrazy a viacero kabinetov s drahokamami, skoro polovica hradu patrí jemu. Kto by to mohol opísať alebo oceniť?... Die 6. Septembris. Anno 1694. Pozeráme v Kláštore svätého Vavrinca aj bibliotéku, kde sú všetky knihy písané na pergamene, nie tlačené. Sú to knihy s pekným písmom.“¹²⁹

„Benátky ... Anno 1694. Die 5. Octobris. ... Popoludní si prezrieme kostol na Ostrove svätého Juraja a bohatú, veľkú panskú budovu knižnice tamjších benediktínov, ktorá je najkrajšia v Benátkach, obzvlášť bibliotéka je pekná. Sú v nej dva glóbusy a mnoho pekne zdobených skriniek a v nich knihy.“¹³⁰

Záverom teda môžeme skonštatovať, že uhorskí cestovatelia sa na cestovanie dopredu pripravili. Mladých sprevádzali aj učitelia a v domácich knižniciach si

¹²⁷ *Bethlen Mihály útinaplója 1691 – 1695*. Ed. Jankovics József. Budapest : Helikon Kiadó, 1981; súpis kníh na s. 40–41.

¹²⁸ KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 562.

¹²⁹ KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 564.

¹³⁰ KOVÁCS – MONOK, RMUI 1990, s. 569.

mohli prečítať o navštevovaných krajinách, o ich geografii, o obyvateľoch. Už doma sa mohli naučiť, aké je cestovanie dôležité. Zároveň sa naučili aj to, že aké sú dôležité erudované poznatky, ktoré sa skúsenosťami z cestovania nielen doplnia, ale aj posilnia. Poznali aj význam vydávania kníh a obchodu s knihami, o čom by sme mohli citovať oveľa viac textov, než bolo napísaných o knižniciach. Tie knižnice, ktoré si prezreli, obdivovali, vo všeobecnosti však nechali bez komentára. Zaiste navštívili aj univerzitné knižnice, a predsa sotva nájdeme o tom informáciu či už v listoch svojim patrónom, rodičom, alebo v denníkoch. V štúdiu sme na niekoľkých príkladoch poukázali na to, že cestovateľ si pri návšteve knižnice všimol aj jej výzdobu – obrazy, sochy – alebo zariadenie. Častejšie si všimli glóbusy.

Na konci štúdie by som však spomenul, že z konca 17. storočia poznáme jednu univerzitnú dišputu o knižniciach. V práci *Disputatio de bibliothecis*¹³¹ obhajoval svoje tézy šoproňský mešťan Adam Gruber, pod vedením Johanna Georga Zihna.

Mladý Gruber vypracoval 15 téz o relatívne modernej knižničnej vede. Predstavuje množstvo typov knižníc prostredníctvom konkrétnych príkladov a cituje prekvapivo veľké množstvo tlačených knižničných katalógov. Zvlášť sa zaoberá otázkou, že knižnica ako stavba musí vyhovovať knihám. Tomu musí zodpovedať miestnosť (*commodus*), ktorá má byť výpravná, nádherná (*splendidus*) a musí zodpovedať vážnosti obsahu kníh (*dignus*). Napriek tomu, že Gabriel Naudé už v prvej tretine 17. storočia vytvoril dielo, ktoré v mnohých ohľadoch ovplyvňuje knižničné myslenie do dnešných čias (opodstatnene), na nemeckých univerzitách toto dielo nepoznali. Aj Adam Gruber – okrem množstva katalógov a kníh predstavujúcich knižnice – sa odvoláva na diela troch klasikov: Justusa Lipsia, Johanna Lomeiréra¹³² a Joachima Johanna Madera. Na teoretickej úrovni spomína ešte dielo Michaela Neandera.¹³³

Rád by som tvrdil, že potom, ako sa zrodila prvá uhorská publikácia o knižničnej vede, ju všetci cestovatelia do zahraničia aj poznali a v neskorších cestopisoch sa stretávame so zodpovedajúcimi opismi knižníc, ale tento malý zošit, podobne ako väčšina zošitov s tézami, vyšiel len vo veľmi malom náklade a nedostal sa do povedomia.

Preložila Tünde Lengyelová

The author's research was supported by the grant EFOP-3.6.1-16-2016-00001 "Complex improvement of research capacities and services at Eszterhazy Karoly University"

¹³¹ *Disputatio de bibliothecis, quam permittente Inclyta Philosophica Facultate in Academia Lipsiensi die 13. Aprilis ... M. DC. LXXVIII. Publice proponit M. Johannes Georgius Zihn, Sula-Francus. Respondente Adamo Gruber, Sempronio-Pannonio.* Lipsiae : Johannes Georg 1678. RMK III. s. 2918.

¹³² LOMEIER, Johannes. *De bibliothecis liber singularis.* Zutphaniae, 1669.

¹³³ NEANDER, Michael. *De bibliothecis deperditis ac noviter instructis.* S. l., 1666, s. typ.

HISTORIK NA CESTÁCH

Jubileum Viliama Čičaja

Diana Duchoňová, Tünde Lengyelová a kol.

VEDA

**HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED**

NA CESTACH HISTORIK

Wydawnictwo Literackie

Wydawnictwo Literackie
ul. Krakowska 14
31-114 Kraków

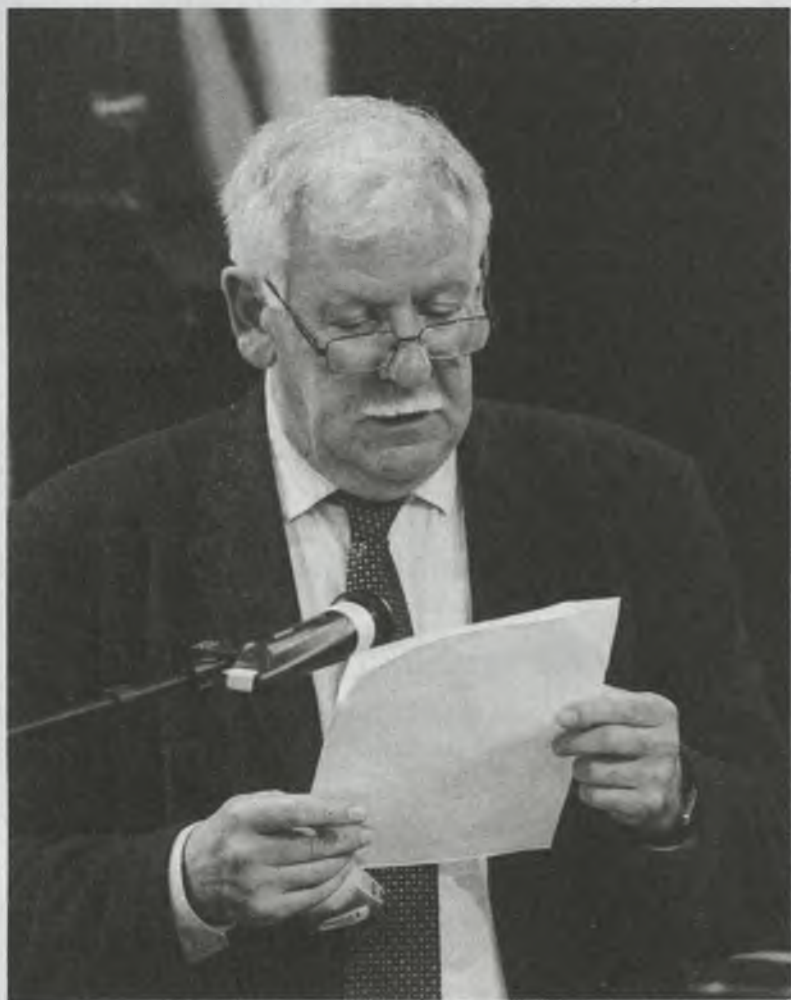
Wydawnictwo Literackie
ul. Krakowska 14
31-114 Kraków

Wydawnictwo Literackie
ul. Krakowska 14
31-114 Kraków

Wydawnictwo Literackie
ul. Krakowska 14
31-114 Kraków

Wydawnictwo Literackie
ul. Krakowska 14
31-114 Kraków

Kilig b. 4

OBSAH

HISTORIK NA CESTÁCH Jubileum Viliama Čičaja

Diana Duchoňová, Tünde Lengyelová a kol.

Na úvod...

15

I. MESTÁ A MEŠŤANIA

**Stredoveké osídlenie a majetkové pomery na podhorí
Považského Inovca od Radošiny po Bojnú**

Ján Lukačka

19

Zaujímavé detaily na málo známej vedute Bratislavy zo 16. storočia

Michal Bada

29

**Prešporské itinerárium Svätej koruny zo 17. storočia
a nevedné železné dvere Korunnej veže Prešporského hradu**

Géza Pálffy

35

Mravnostné delikty žien v ranom novoveku

(na príklade Pezinka v 17. storočí)

Diana Duchoňová – Michal Duchoň

57

Stratená minulosť

Katarína Mešková Hradská

83

II. ŠLACHTA A JEJ REZIDENCIE

Uhorská vetva poštmajstrovského rodu Paar z pohľadu heraldiky

Frederik Federmayer

97

„Ešte to som chcel napísať...“

Menej známa stránka snemu v Banskej Bystrici roku 1620

Tünde Lengyelová

113

Viacjazyčnosť v rode Pálffyovcov v 16. – 17. storočí

Anna Fundárková

123

Muzeálne a pamätné predmety v archíve rodu Pálfi

Ivan Mrva

133

Frömmigkeit, Fleiß, und Bildung seines Hertzens:

Lujza Amália barónka Zay

Eva Kowalská

141

**Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou
v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva**

Tomáš Janura

149

III. KNIŽNÁ KULTÚRA A VZDELANOSŤ

Svet podľa Hartmanna Schedela. Výnimočná stredoveká kronika

Vladimír Segeš

165

Peter Fradelius a jeho zbierka básní k roku 1618

Eva Frimmová

179

Dielo Samuela Timona Purpura Pannonica...

Mária Kohútová

189

Raritné vydania v knižnici Johanna Georga von Schwandner

Klára Komorová

201

Opisy európskych knižníc od uhorských cestovateľov zo 16. – 17. storočia.

István Monok

217

Torzá historických fondov v šľachtickej knižnici Zaiovcov

Helena Saktorová

231

K lokalizácii knižníc v Banskej Štiavnici v 16. – 18. storočí

Mikuláš Čelko

239

**Uhorský či dácky Simplicissimus: osud jednej knihy a úvaha
o možnosti preskúmania jej historickej vernosti**

Blanka Szeghyová

249

**Študenti z Bratislavy na Akadémii výtvarných umení vo Viedni
v 18. storočí. Štúdium a ďalšie osudy absolventov**

Miroslav Kamenický

271

**Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu
v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí**

Adriana Matejková

285

Výberová bibliografia PhDr. Viliama Čičaja, CSc.

Alžbeta Sedliaková

309

TABLE OF CONTENTS

HISTORIK NA CESTÁCH

The Jubilee of Viliam Čičaj

Diana Duchoňová, Tünde Lengyelová a kol.

I. CITIES AND BURGHERS

The Medieval Settlement and Property Situation at the Foot of the Považský Inovec Mountain Range from Radošina to Bojná

Ján Lukačka

19

Interesting Details from a Little-Known Panorama of Bratislava from the 16th Century

Michal Bada

29

The Pressburg Itinerary of the Holy Crown from the 17th Century and the Unusual Iron Door of the Coronation Tower of Pressburg Castle

Géza Pálffy

35

Moral Offences Committed by Women in Early Modern Times (As Demonstrated by Examples from the City of Pezinok in the 17th Century)

Diana Duchoňová – Michal Duchoň

57

The Lost Past

Katarína Mešková Hradská

83

II. NOBILITY AND THEIR RESIDENCES

The Hungarian Branch of the Paar Family of Postmasters from a Heraldic Viewpoint

Frederik Federmayer

97

“Another Thing I Wanted to Write ...”

Lesser-Known Aspects of the Banská Bystrica Assembly in 1620

Tünde Lengyelová

113

Multilingualism and the Pálffy Family in the 16th – 17th Centuries

Anna Fundárková

123

Museum and Memorial Objects in the Pálffy Family Archives

Ivan Mrva

133

Frömmigkeit, Fleiß, und Bildung seines Hertzens:

Baroness Ludovica Amalia Zay

Eva Kowalská

141

**The Development of Two Manor Houses in Hanušovce nad Topľou as
a Result of Changes in the Ownership of the Property**

Tomáš Janura

149

III. LITERARY CULTURE AND EDUCATION

The World According to Hartmann Schedel

Vladimir Segeš

165

**An Exceptional Medieval Chronicle: Peter Fradelius
and His Collection of Poems up to 1618**

Eva Frimmová

179

Samuel Timon’s *Purpura Pannonica* ...

Mária Kohútová

189

Rare Editions in the Library of Johann Georg von Schwandner

Klára Komorová

201

**Descriptions of European Libraries by Hungarian Travellers from the 16th
and 17th Centuries**

István Monok

217

Fragments of the Historical Archives in the Library of the Noble Zay Family

Helena Saktorová

231

The Location of Libraries in Banská Štiavnica in the 16th– 18th Centuries

Mikuláš Čelko

239

**Hungarian or Dacian Simplicissimus: the Journey of One Book and
a Reflection on the Possibility of Examining Its Historical Accuracy**

Blanka Szeghyová

249

**Students from Bratislava at the Academy of Fine Arts in Vienna in the 18th
Century. Studies and the Later Lives of the Graduates**

Miroslav Kamenický

271

**The Activities of Student Literary Societies at the Evangelical (Lutheran)
Lyceum in Banská Štiavnica in the 19th– 20th Centuries**

Adriana Matejková

285

A Selected Bibliography of PhDr. Viliam Čičaj, CSc.

Alžbeta Sedliaková

309